

**I. Франко «Захар Беркут»
Переказ повісті
I розділ**

План

1. Тугар Вовк — тухольський боярин за наказом князя Данила.
2. Полювання Тугара Вовка з боярами на ведмедя
3. Максим Беркут — мужній, винахідливий хлопець і майстер своєї справи
4. Боротьба Мирослави Вовк з ведмедицею
5. Максим рятує Мирославу.
6. Закінчення полювання; подяка Т. Вовка Максиму за його героїчний вчинок.

Сюжет. Це було навесні 1241 року. Тугару Вовкові князь Данило подарував великі землі в Тухольщині. Відсвяткувавши цю подію, боярин вийшов на велике полювання разом зі своїми гостями та стрільцями. Лови на великого звіра були небезпечною розвагою. Інколи ні і ш, ні рогатини, ні навіть спис не допомагали угамувати хижака. Тому люди дивувалися, бачачи поруч із Тугаром його доньку, Мирославу. Дівчина була вродлива, добра, ніжна і разом із тим сильна, смілива. Ще при народженні вона втратила матір, а нянька, проста жінка, привчала її до всякої роботи; батько ж брав всюди з собою й учив долати всілякі труднощі. На стрімкім підгірку, вкритім густими деревами та буреломом, було головне лежбище ведмедів. Туди й прямував Тугар Вовк, взявши за провідника місцевого сміливця Максима Беркута. Той розставив мисливців у два ряди, не знав тільки, що робити з Мирославою, але дівчина не відступила від свого наміру полювати разом із чоловіками. Коли перед ловцями постала перешкода — купа звалищ, мов висока башта, ті пішли в обхід, а Мирослава стала сміливо видиратися нагору. Порохняве дерево проломилосся під нею, вона провалилася й опинилася біля величезної ведмедиці з ведмежатами. Тікати було нікуди. Мирослава затрубилася в ріг, кличучи на допомогу, звірина кинулась на неї й поранилася об ратище мисливиці. Ведмедиця, розлютившись, стрибнула до дівчини, але впала від удару чийогось списа. Це був Максим. Між молодими людьми, мов іскра, проскочило сердечне почуття. Тугар Вовк хвалив Максима й щиро дякував йому.

Тема: відтворення краси природи Тухольщини; зображення полювання бояр на ведмедів, під час якого Максим зберіг життя Мирославі.

Ідея: уславлення краси природи Карпат; мужності, винахідливості, кмітливості, спритності (Мирослава, Максим); засудження жаги до збагачення, користі (Тугар Вовк, бояри).

Основна думка: винахідливість, порядність, чемність — риси, які переважають над жадністю, підступністю, хитрістю у скрутній ситуації.

II розділ

План

1. Знайомство Т. Вовка з умовами життя тухольців.
2. Розповідь Максима про владу тухольської громади
3. Запрошення Т. Вовка тухольською громадою на копу (громадську раду) та ставлення боярина до цього.
4. Легенда про Сторожа
5. Прохання Максима в Т. Вовка дозволу на одруження з Мирославою.
6. Гнів боярина і щирість Мирослави до Максима.

Сюжет. Мисливці поверталися додому, й Максим із гордістю показав дорогу через гори, зроблену тухольцями. Тугар Вовк став розпитувати Максима про батька, чи правда те, що Захар Беркут має велику владу над громадою. Юнак сказав, що громада — сама найбільша влада. І батько не може її бунтувати, бо вона гнівається на боярина, який захопив громадський ліс і полонину. Тугар Вовк зверхньо відповів, що землю йому подарував князь. Посеред села їм зустрілися троє старих, що несли сріблом окований ланцюг у вигляді персня. Вони зупинилися коло кожного двору й запрошували на копу (на збори). Запросили й боярина, хоч той і посміявся з такого звичаю. Максим порадив Тугарові прийти на громадський суд, Мирослава його підтримала, боярин неохоче погодився піти подивитися на копу. Провідник Максим показав Тугару й Мирославі *священний камінь тухольців Сторож*, розповів легенду про нього.

Тема: відтворення картини життя тухольців: побут, вірування, звичаї; зображення ненависті Т. Вовка до простого люду.

Ідея: возвеличення синівської любові до свого народу, рідного краю; краси кохання (Максим, Мирослава); засудження підступності, жадібності, заздрості, користі (Т. Вовк).

Основна думка: «доля звичайно тих найвище підносить, кого думає найнижче зіпхнути».

III розділ

План

1. На майдані, де росла липа.
2. Знайомство із Захаром Беркутом, його минулим, родиною.
3. Прихід Т. Вовка на громадський суд, суперечка між боярином і З. Беркутом з приводу того, хто є господарем Тухольщини.
4. Тугар Вовк вбиває Митька Вояка
5. Рішення громади щодо зруйнування будинку Т. Вовка та виселення його з Тухольщини.
6. Страшна звістка про напад татар на Русь, прохання посланців і громади до З. Беркута очолити оборонців і стати на бій з ворогом.

Сюжет. За селом Тухля посеред поля стояла величезна липа, яку мешканці вважали божим даром і біля якої вони влаштовували віче (народні збори). Захар Беркут, мов стародавній дуб-велетень, стояв і дивився на тухольську громаду. Він радів, що громада була дружною в праці, у радості та горі, давала всьому лад. Тут не було бідних, а збірники податків остерігалися чинити несправедливо. І все завдяки його впливові, його мудрому керівництву. Порядки тут святі, але не заради пошани, а тому що справедливі й спрямовані на добро. На віче приходить Тугар Вовк зі своєю пишною дружиною. Він із погордою заявляє, що, як і вони, слуга князя. Тухольці не визнають князя своїм паном, бо той про них не турбується, не захищає їх. Права ж громадські вони самі давно встановили й живуть за ними щасливо вже довгий час. Князь не може називатися справедливим, якщо кривдить своїх підданих, роздає їхні землі. Боярин сказав, що одержав такий подарунок за заслуги — проливав свою кров у двадцяти битвах. На це Захар Беркут відповів, що то все розбійницькі війни. І закликав громаду свідчити, хто може, про те, який Тугар воїн. На подив боярина, вийшов один дуже покалічений чоловік, *Митько Вояк*, що давно вже прибився до села. Він хотів сказати, що Тугар — зрадник, але той його зарубав на місці й цим підтвердив свою провину. Тухольці вирішують прогнати боярина зі своєї землі.

Тема: зображення проведення громадської копи тухольців, де відбулася суперечка між Захаром Беркутом і Тугаром Вовком, а також осмислення тухольцями страшною звістки — неминучий напад татар.

Ідея: возвеличення мудрості, великого розуму, сили волі З. Беркута, який протистояв підступності, хитрості, брехливості, зрадництву Тугара Вовка.

Основна думка: «...свобідному чоловікові личить не гордість, а супокійна повага та розум»; «...єдинити силу народа в одних руках!»

Проблематика: честь і зрада; правда і брехня; мужність і боягузтво; володар і народ; відповідальність і безпечність.

IV розділ

План

1. Опис страшних картин загарбницьких походів монголів внаслідок князівських міжусобиць на Русі.
2. Рішення Т. Вовка помститися тухольцям зрадою монголам.
3. Звинувачення Мирослави батька у зраді
4. Обіцянка Т. Вовка допомогти монголам потрапити до Тухлі.
5. Т. Вовк прощається з Мирославою і вирушає з десятитисячним військом монголів на чолі з Бурундою на Тухлю.

Сюжет. Широкою рікою плили по Русі пожежі, руїни та смерть. Страшенна монгольська орда з далекої степової Азії налетіла на нашу країну, щоб на довгі віки в самім корені підтягти її силу, розбити її народне життя. Найперші міста: Київ, Канів, Переяслав упали і були зруйновані до основи; їх слідом пішли тисячі сіл і менших городів. Страшний начальник монгольський Бату-хан, прозваний Батисем, ішов на чолі своєї сотисячної орди, женучи перед собою вчетверо стільки всяких полоняників, що мусили битися за нього в перших рядах, — ішов поздовж руської землі, розпускаючи широко свої загони і бродячи по коліна в крові. Про який-будь опір на рівнім полі ніщо було й думати, тим більше що Русь була роз'єднана і роздерта внутрішніми міжусобицями.

Після громадського суду Тугар Вовк з дочкою втік із Тухлі. Від батька Мирослава дізналася, що громада вигнала їх із села, та просила батька повернутися назад і прийняти закони тухольців. Тугар Вовк відмовився і привіз її до загонів монголо-татар на чолі з Петою й Бурундою.

Тугар Вовк зізнався Мирославі, що це його союзники, що він ладен спілкуватися з будь-ким, аби помстися смердам за кривду. Мирослава, почувши, як батько говорить монгольською мовою, здогадалася, що він знається з ворогами давно, що шепталися про його зраду ще в княжому дворі недаремно. У дівчини не вистачило сили покинути батька, й вона пішла ні ним до монгольського воєводи Пети. Той подарував Мирославі перстень зі своєї руки. З ним дівчина могла пройти через будь-які кордони монгольського війська, але заборонив залишатися в таборі.

Тема: відтворення картин жорстокості монголо-татар; рішення Т. Вовка помститися тухольцям за їхню образу відносно нього зрадою і прислужництвом монголам.

Ідея: засудження жорстокості, підступності, жаги до збагачення, прагнення здобути славу шляхом смерті, зради, брехні.

Основна думка: ніщо немає страшного, ніж зрада рідного краю, його народу.

Проблематика: батьки і діти; честь і зрада; любов і ненависть.

V розділ

План

1. Виконання Максимом рішення громади; побратимство з лучниками та охоронцями будинку Т. Вовка.
2. Боротьба русичів на чолі з Максимом проти монголів під керівництвом боярина і Бурунди.
3. Захоплення Максима у полон; смерть всіх прибічників молодого Беркута.
4. Звернення Максима до сонця, яке не було милосердним до нього і його товаришів.

Сюжет. Максим Беркут із загоном приїхав до оселі Тугара Вовка, щоб її розібрати. Невдовзі хлопці побачили загін монголо-татар, який наближався до села, на чолі з боярином. Усі зрозуміли, що Тугар Вовк — зрадник і це він привів ворогів до Тухлі. Максим подумав: «... до вчора ще був ти раб княжий, а нині ти вже раб великого Чингісхана». «Іншим часом він уважав би на те, що перед ним батько Мирослави, але тепер він бачив тільки ворога, — ні, зрадника, чоловіка, що потоптав

сам свою честь, котрому проте ніяка честь не належиться».

Почалася облога будинку Тугара Вовка. Тухольці мужньо тримали оборону. Спочатку вони перемагали, але згодом під тиском монголо-татар почали відступати.

Героїчно загинули всі, живий залишився лише Максим, якого Тугар Вовк наказав не вбивати. На нього одягли пута, але він гордо відповів бояринові: «Хоч і в путах, я все буду вольний чоловік. У мене пута на руках, а в тебе — на душі!»

Тема: зображення мужньої боротьби тухольців, лучників, охоронців на чолі з Максимом проти монголо-татарських загарбників під керівництвом Т. Вовка.

Ідея: уславлення героїзму, винахідливості, стійкості русичів та їхнього ватажка Максима; засудження жорстокості, жаги до збагачення, підступності, улесливості Т. Вовка та його прибічників монголів.

Основна думка: найстрашніше для країни — це зрада; тільки той, хто проливає кров за неї, гідний бути її сином.

VI розділ

План

1. Сон Захара Беркута
2. Страшна чутка про намагання монголів захопити Тухлю.
3. Мудре рішення Максима стосовно блокади монголів у горах
4. Непорозуміння між Бурундою і Т. Вовком.
5. Відчуття монголами тієї безвихідної ситуації, у яку вони потрапили під час захоплення Тухлі.
6. Відмова Максима зрадити свій народ.

Сюжет. Захарові Беркуту приснився дивний сон — ніби падає священний камінь Сторож. Тривожні передчуття збуваються — йому повідомляють, що якісь страшні чорні люди побили тухольських молодців біля боярського дому, серед них і Максима Беркута. Громада зібралася на майдані. Одні радили битися до загину, піші — зробити в тіснині засіки й відбити ворога. Захар Беркут (казав, що відбиті від села монголи кинуться на інші громади. Треба розбити нападників.

Але сили малі, і як це зробити — поки що ніхто не знав. Раптом тухольці побачили людину на коні, що спускалася з гір. Це була Мирослава. Дівчина сказала, що Максим не загинув, він у полоні, а вона просить Захара бути їй за батька, бо відмовляється від свого рідного, який став зрадником. Мирослава передає пораду Максима, як знищити монголів: треба покинути село в долині, піднятися в гори, а коли вороги прийдуть, відрізати їм вихід. Так і сталося. Монголи вдерлися в безлюдну Тухлю, спалили її, а коли спробували вийти з тісної котловини, їх зустріли засіки й стріли тухольців. Бурунда-бегадир звинуватив Тугара Вовка у подвійній зраді. Боярин зрозумів, на яку слизьку дорогу він попав, і став шукати вихід. Згадав про полоненого Максима й звелів вартовим розшукати його. Юнак був ледь живий, і Тугарові стало його аж трохи шкода. Боярин сказав, що може врятувати життя Максима в обмін на вільний вихід монголів із гірської котловини. Максим не погодився, але тут прийшла Мирослава. Вона порадувала Максима тим, що тухольці на чолі з його батьком винайшли спосіб, як знищити ворожу силу. І запропонувала йому втекти за допомогою персня Пети. Молодий Беркут відмовився, бо не хотів наражати дівчину на небезпеку.

Тема: відтворення страшних картин перебування монголів на Тухольщині, де ворог потрапив до пастки її оборонців.

Ідея: уславлення мудрості, винахідливості, дружби, взаємопідтримки оборонців рідної землі; засудження підступності, жорстокості монголів, їхнє прагнення збагатитися за рахунок знищення всього живого.

Основна думка: справжній син рідного краю ніколи не зрадить свою Батьківщину, свій народ, навіть якщо потрібно йому пожертвувати власним життям.

VII розділ

План

1. Шлях Т. Вовка до тухольців для укладання умови про можливість мирного переходу Карпат монголами.
2. Відмова тухольської громади на пропозицію Т. Вовка.
3. Захар Беркут жертвує життям свого сина в інтересах тухольців.
4. Тухольці за допомогою Сторожа перекривають воду, готують метавки до бою.

Сюжет. Тугар Вовк поїхав із дочкою до Захара Беркута, сподіваючись, що він погодиться випустити монголів із пастки за звільнення сина. Але Захар не пішов на це, знаючи мстиву натуру ворогів і боячись піддати небезпеці сусідів. Мирослава намагається втримати батька, але той іде в монгольський табір. Тухольські майстри під керівництвом мужньої дівчини виготовили машини для метання каміння. Потім тихо пішли всією громадою до священного каменя Сторожа, повалили його й перегородили річку. Захар звертається до Сонця й молить про допомогу в боротьбі з хижими нападниками.

Тема: зображення ретельної підготовки тухольців до боротьби з татарами.

Ідея: возвеличення любові до рідного краю, прагнення захистити його від будь-якого ворога.

Основна думка: та людина, яка здатна пожертвувати своєю дитиною заради спільної мети, — варта великої шани і поваги народу рідного краю.

VIII розділ

План

1. Рішення Максима вивести татар потаємною стежкою.
2. Знайдений потаємний вихід з котловини не дає можливості скористатися монголам через надходження води.
3. Осмислення Бурундою безвихідного становища, у якому опинилися він та його військо.
4. Поступова загибель татарського війська через прибуття води до котловини.

Сюжет. Тугар повідомляє Максимові, що батько не захотів міняти його життя на вихід монголів, але все одно сила соломі ломить. Максим погоджується допомогти татарам вийти з оточення тухольців через потаємний вихід, який безпосередньо знає він сам та його батько. За це Бурунда звільнив молодого Беркута з кайданів і обіцяв волю.

Після спалення татарського села Максиму необхідно було знайти свій двір, неподалік від якого, в городі, плита, піднявши її, буде хід. Плиту було знайдено, розбито татарами, але віднайдений вихід почало заливати водою. Бурунда сказав, що, хоч Максим і виконав свою обіцянку, його не відпустять, поки монголи не вийдуть із цієї долини.

Вода поступово прибувала, дедалі менше було можливості перебувати в котловині. Монголи розпочали атаку на одну з гір, але тухольці не давали їм можливості вилізти по ній. Розлютований Бурунда бачить безвихідність свого становища, дедалі більше гине його війська у воді.

Тема: зображення страшної картини загибелі татар у результаті заповнення котловини водою.

Ідея: возвеличення мудрості, кмітливості, рішучості тухольців у вмінні залучати сили природи для боротьби з ворогом.

Основна думка: кожний, хто посягає на рідний край, прагне його заповнити, буде покараний.

ІХ розділ

План

1. Продовження атаки тухольцями монголо-татар за допомогою стовбурів загострених ялиць.
2. Намагання Бурунди і Тугара Вовка обміняти своє життя на полоненого Максима.
3. Смерть ворогів
4. Максим живий
5. Остання промова Захара Беркута до громади
6. Смерть і поховання ватажка Тухлі.

Сюжет. Вода все прибувала, монголи поробили купи з каміння й стояли на них. Тухольці не стали чекати, поки вода повністю поглине ворогів, поприв'язували пні до ялин і пустили за течією, щоб ті розбивали купи каміння, як тарани. Потім позв'язували плоти, на них стали сміливі лучники й попливли добивати монголів. Скоро на найбільшій купі залишилася тільки сотня воїнів, Бурунда, Тугар Вовк і Максим. Боярин запропонував тухольцям віддати полоненого за життя й вільний вихід. Ті хотіли погодитися, але Захар сказав, що ці монголи приведуть інших, і тоді тухольцям не вистояти. Він твердою рукою спрямував на ворогів камінь з найбільшої металеві машини. У той момент, коли Бурунда замахнувся мечем на Максима, Тугар Вовк вихопив свій меч і відрубав руку бегадирові. Бурунда втратив рівновагу й потягнув за собою у воду Максима. А ще через мить на голови бусурманів упав камінь. Від Бурундового війська не залишилося й сліду. Усі завмерли. Раптом радісний крик пролунав знизу — молодці побачили, що Максим, живий і здоровий, виринув із води. Юнак кинувся до поблідлого батька, до Мирослави, що знепритомніла. Дівчина прийшла до тями й запитала, де її батько. Їй сказали, що там, де важать його добрі та злі діла, і треба молитися, щоб добрі переважили. Захар благословляє Максима й Мирославу, потім звертається до громади із закликком бути дружною, згуртованою, і тоді ніхто її не шамає. Сказав — і не стало його. Багато пройшло часу. Збулося віщування старого Захара Беркута. Давне громадянство забулося, та чи не час його відродити?

Тема: зображення перемоги тухольців над монголо-татарами; смерть старого Беркута.

Ідея: возвеличення мужності, винахідливості, кмітливості тухольців, їхньої наполегливості в досягненні своєї мети.

Основна думка: «Доки будете жити в громадському порядку, дружно держатися купи, незломно стояти всі за одного, а один за всіх, доти ніяка ворожа сила не побідить вас».